

NIEKOĽKO ÚVAH K MEDZIAM SVOJPOMOCI

JUDr. Martin Križan, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra občianskeho práva
martin.krizan@flaw.uniba.sk

Niekoľko úvah k medziam svojpomoci

Príspevok sa zaoberá svojpomocou ako jedným z povolených právnych nástrojov ochrany subjektívnych práv, avšak s veľmi nejasnými hranicami a obmedzenou použiteľnosťou. Autor na modelovom príklade poukazuje na možné negatívne dôsledky excesívneho výkonu svojpomoci a zdôrazňuje potrebu prehodnotenia limitov svojpomoci z pohľadu de lege fereda.

Some thoughts to the limits of self-help

The paper deals with self-help as one of the permitted legal instruments of the protection of subjective rights, but with very unclear boundaries and limited usability. The author points to the possible negative consequences of excessive self-help and emphasizes the need to review the limits of self-help from the de lege fereda perspective.

Einige Berücksichtigungen zu den Grenzen von Selbsthilfe

Das Papier befasst sich mit Selbsthilfe als einem der zulässigen Rechtsinstrumente zum Schutz subjektiver Rechte, jedoch mit sehr unklaren Grenzen und eingeschränkter Verwendbarkeit. Der Autor weist auf die möglichen negativen Folgen übermäßiger Selbsthilfe hin und betont die Notwendigkeit, die Grenzen der Selbsthilfe aus der Sicht von de lege fereda zu überprüfen.

Kľúčové slová: svojpomoc, vypratanie prenajímateľom, útok, hrozba, obrana, primeranosť

Keywords: selfhelp, eviction by the landlord, attack, threat, defense, adequacy

Úvod

Svojpomoc ako jeden zo základných nástrojov ochrany subjektívnych práv je v aplikačnej praxi pomerne prehliadaný právny inštitút. Nielenže plní vo vzťahu k súdnej ochrane prakticky iba doplnkovú funkciu a je možné ju využiť len v určitých špecifických situáciách, no za najpodstatnejší problém možno označiť predovšetkým to, že pravdepodobne žiadny iný inštitút súkromného práva „nestojí“ na hrane zákonnosti tak tesne ako svojpomoc resp. pravdepodobnosť skĺznutia až do roviny zodpovednosti trestnoprávnej, či „len“ priestupkovej, je obzvlášť vysoká. Len sotva je potom možné svojpomoc označiť ako efektívny prostriedok ochrany subjektívnych práv; určite nie, pokiaľ je so svojpomocou úzko spojené riziko vyvodzovania trestnej zodpovednosti voči niekomu, kto sa v stave ohrozenia, ktoré sám nevyvolal, rozhodol vlastnými silami brániť či chrániť svoj majetok alebo iné subjektívne právo. Pocity frustrácie, ktoré celkom oprávnene môže prežívať osoba chrániaca svoje subjektívne práva spôsobom prekračujúcim medze povolenej svojpomoci a dodatočne čeliaca právnym konzekvenciám svojho konania, sú rozhodne na mieste, a preto sa logicky natíska otázka, k čomu je taký inštitút vôbec užitočný.

Všeobecne samozrejme možno chápať dobre známe dôvody, pre ktoré právny poriadok preferuje ochranu subjektívnych práv prostredníctvom na to určených orgánov a postupom striktno stanoveným, a pre ktoré súčasne odmieta svojpomocné riešenie civilných konfliktov, často s použitím fyzickej sily. V dobe formovania modernej spoločnosti a teda aj prvých moderných kódexov, vrátane všeobecnej sústavy súdov, bolo za hlavný problém svojpomoci považované jednak to, že v spore víťazil fyzicky silnejší, ale aj to, že oprávnenosť víťazného práva sa (pri absencii iných mechanizmov) už ďalej nepreskúmavala.¹ Z pohľadu vzťahu medzi súkromno-právnymi subjektmi súvisí limitácia svojpomoci aj so zásadou rovnosti, podľa ktorej nesmie jeden subjekt vykonávať nad iným subjektom akúkoľvek moc a svojoľne si vynucovať plnenie povinnosti.² Na tieto myšlienky ideovo nadväzuje zásada, podľa

¹ Švestka, J.; Spáčil, J.; Škárová, M.; Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1 až 459. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 97-98

² Pulkrábek, Z.: Svépomoc v soukromém právu, Právní rozhledy, 7/2001, s. 303 a násl.

ktorej nikto nesmie byť „sudcom vo vlastnej veci“ (*nemo iudex in propria causa*).³ Isteže platí, že nelimitovaná svojpomoc môže zvädzať k presadzovaniu násilia, agresivity a nepochybne aj kriminality, takéto metódy je potrebné v civilizovanej spoločnosti kategoricky odmietnuť a podporiť štátny monopol poskytovania ochrany subjektívnych práv, ktorý má svoj základ v čl. 46 ods. 1 Ústavy SR, podľa ktorého „Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.“ Dôsledkom koncepcie štátneho monopolu poskytovania ochrany subjektívnym právam je zákaz resp. výrazné obmedzenie iných foriem ochrany. Z právneho hľadiska by bolo odvážne, a snáď i juridicky naivné, spochybňovať ústavne stanovený štátny monopol poskytovania ochrany a k uvedenému cieľu nesmeruje, a rozhodne ho ani nepodporuje, tento príspevok.

Rovnako nesprávnym prístupom je však *a priori* stigmatizácia svojpomoci a opomínanie možnej užitočnosti svojpomoci ako potenciálne rýchleho, okamžitého, lacného a efektívneho prostriedku ochrany subjektívnych práv a riešenia civilných konfliktov. Možnosť excesívneho výkonu svojpomoci je a bude prítomná neustále, no (a) nemožno vždy a stále vychádzať z toho, že svojpomoc bude zakaždým práve taká, t.j. násilná, agresívna, svojvoľná a teda excesívna, a (b) ak by aj v konkrétnom prípade taká bola, práve pre také prípady sú vytvorené kontrolné aj sankčné právne mechanizmy, ktorých úlohou je eliminovať nežiaduci výkon práva príp. jeho ochranu. Prekročenie medzí svojpomoci, ako napokon prekročenie výkonu akéhokolvek iného práva, musí byť sankcionované.

Tento príspevok predkladá (možno provokatívnu) úvahu smerujúcu k tomu, či by nebolo žiadúce, hoci len čiastočne, „povoliť uzdu“ svojpomoci, osobitne vo vzťahu k požiadavkám bezprostrednosti, primeranosti a defenzívnosti svojpomoci. Ak hrozí, že jedným z dôsledkov svojpomocnej ochrany môže byť vyvodzovanie civilnej, priestupkovej či dokonca trestnoprávnej zodpovednosti voči tomu, koho jediným úmyslom bolo ochrániť si svoje právo, tak to v radoch (nielen) laickej verejnosti môže vyvolať pocity odcudzenia a nedôvery vo vládu práva, osobitne v situácii, kedy právom preferované nástroje zlyhávajú, sú pomalé, drahé či neefektívne. Strata dôvery v inak dobre nastavený systém právnej ochrany môže mať nepriaznivý efekt pre koncept právneho štátu, čo možno považovať za rozhodne horší následok ako čiastočné „uvoľnenie“ medzí svojpomoci, využiteľnosť ktorej je i tak pomerne obmedzená.

³ Fekete, I.: Občiansky zákonník 1. Veľký komentár, Bratislava: Eurokódex, 2011, 73 s.

Ak právo nemá predstavovať prekážku rozumnému riešeniu civilných konfliktov pomocou svojpomoci, je na zvážení, či je existujúca právna úprava vhodná a aké sú možnosti jej úpravy. Pre úplnosť sa žiada zdôrazniť, že predmetom tohto príspevku nie sú osobitne upravené prípady svojpomoci (typicky nutná obrana, krajná núdza, zádržné právo, svojpomocné odstránenie prevísajúcich konárov), ktoré myšlienkovu nadväzujú na všeobecnú úpravu svojpomoci; rozsah príspevku neumožňuje venovať sa tejto otázke komplexne.

1. Prípustná svojpomoc *de lege lata*

Pre sumarizáciu je potrebné stručne pripomenúť základné podmienky povolenej svojpomoci. Podľa § 6 Občianskeho zákonníka „*Ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť.*“ Svojpomoc môže smerovať len voči neoprávnenej hrozbe, t.j. zásahu, ktorý nemá nijaký právny (zákonný, zmluvný) dôvod. Nie je možné svojpomocne konať proti zásahu, ktorý sa deje v súlade s platným právnym stavom, na základe určitého konkrétneho právneho dôvodu alebo na základe zákonného poverenia.

Subjektívne právo musí byť neoprávneným zásahom ohrozené bezprostredne, t.j. neoprávnený zásah musí buď bezprostredne hroziť alebo zásah už začal, trvá a hrozí jeho ďalšie pokračovanie. Svojpomoc je *per definitionem* vylúčená pri pokojnom stave⁴, a to bez ohľadu na to, či ide o stav, ktorý je v súladný s právom. Pod bezprostredne hroziacim zásahom teda možno rozumieť stav, kedy sa zásah pripravuje alebo už nastal, ale jeho účinky sú krátkotrvajúce, ešte odvrátiteľné. Pokiaľ je zásah pretrvávajúci už dlhšiu dobu, nemožno uvažovať o bezprostrednosti zásahu⁵. Pokiaľ zásah do práva už nastal, vyvolal protiprávny stav, do úvahy prichádzajú iné nástroje ochrany, nie však svojpomoc. To napríklad znamená, že na druhý deň po krádeži veci nie je možné svojpomocne nájsť zlodeja a vlastnou silou si vziať vec naspäť; pokiaľ však vlastník veci nájde vec, ktorá mu bola ukradnutá a táto vec nie je chránená pred „odcudzením“ (sic!), vlastník veci neprekročí hra-

⁴ Z viacerých v rámci Českej republiky a Slovenskej republiky pozri napr. usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 25 Cdo 815/2008

⁵ Je možné sa stretnúť aj s opačnými názormi, napr. podľa prof. Števčeka môžu byť predpoklady svojpomoci splnené aj vtedy, ak protiprávny stav trvá už dlhšie, no oprávnená osoba nadobudne vedomosť o tomto zásahu neskôr ako k nemu došlo. Pozri Števček, M., Dulak, A., Bajánková, J., Fečík, M., Sedlačko F., Tomašovič, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. 2. vydanie. Komentár. Praha: C. H. Beck, 2019, 46 s.

nice svojpomoci ak využije príležitosť a znovunadobudne držbu svojej veci; ani v takom prípade však právnym základom znovunastolenia jeho držby nebude svojpomoc, ale výkon jeho vlastného vlastníckeho práva (právo vec držať).

Svojpomoc je možné realizovať prostriedkami, ktoré sú primerané povahe zásahu, t.j. musí byť nastolená proporcionalita vo vzťahu k intenzite a rozsahu neoprávneného zásahu. Primeranosť sa posudzuje podľa objektívnych kritérií, napr. vzhľadom na osobu delikventa, nástroje/zbrane použité pri zásahu, závažnosť hroziaceho nebezpečenstva a pod⁶. A napokon, svojpomoc musí osobne vykonať ohrozená osoba, prípadne osoba splnomocnená/poverená (napr. SBS⁷, revízor⁸ a pod.). Vylúčená je svojpomoc treťou osobou.

Napokon, svojpomoc musí byť obranná/defenzívna, za žiadnych okolností do úvahy neprichádza svojpomoc útočná/ofenzívna. Ide o stabilne judikovaný záver, z „recentných“ možno poukázať napr. na rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky č. III. ÚS 235/08-38 ktorý k svojpomoci uviedol, cit „*Občiansky zákonník upravuje svojpomoc v ustanovení § 6, v ktorom sa uvádza, že ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť. Ide o prostriedok ochrany, ktorý právny poriadok pripúšťa výnimočne po splnení zákonom ustanovených podmienok. Svojpomoc spočíva vo využití vlastných síl ohrozeného na ochranu svojich práv. Všetky podmienky svojpomoci (1. zásah do určitého subjektívneho práva, 2. zásah musí hroziť bezprostredne, 3. zásah musí byť neoprávnený, 4. svojpomoc môže vykonávať iba ten, koho právo je ohrozené) musia byť splnené súčasne (kumulatívne). Absencia ktorejkoľvek z už uvedených štyroch podmienok znamená, že ide o protiprávne konanie. Svojpomoc je možné použiť iba na odvrátenie zásahu (tzv. obranná, defenzívna svojpomoc, ktorej cieľom je zachovať doterajší stav). Útočná (ofenzívna) svojpomoc, ktorej cieľom je zmeniť existujúci stav, nie je prípustná.*“, príp. na rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. č. 6Sžo/24/2012, podľa ktorého „*vylúčenie ofenzívnej svojpomoci jednoznačne vyplýva z doslovného znenia ust. § 6 Občianskeho zákonníka ale i jeho systematického zaradenia v Občianskom zákonníku, keď po ust. § 4, kde je možné dovoliť sa verejnej moci pri ohrození alebo porušení práva a najmä ust. § 5 chrániaceho pokojný stav nasleduje § 6 svojpomoc.*

⁶ Melzer, F.; Tégl, P. a kol. *Občiansky zákonník: veľký komentár § 1-117. Svazek I. 1.* vydání. Praha: Leges, 2013, s. 248

⁷ Uznesenie NS ČR, sp. zn. 8 Tdo 572/2006

⁸ Rozsudok NSS ČR, sp. zn. 1 As 34/2010

Jednotlivé individuálne pojmové znaky svojpomoci už samy o sebe predstavujú prekážku praktickej uplatniteľnosti svojpomoci, no vo svojom súhrne robia zo svojpomoci nástroj využiteľný len v mizivom množstve situácií. **V takom prípade však vyvstáva otázka opodstatnenosti právnej úpravy „všeobecnej“ svojpomoci a je na mieste uvažovať o tom, či nie je vhodnejšie ponechať príp. precizovať len osobitné svojpomocné prostriedky ochrany (už uvádzaná krajná núdza podľa § 418 ods. 1 OZ, nutná obrana podľa § 418 ods. 2 OZ, zádržné právo podľa § 151s OZ, svojpomocné odstraňovanie konárov a kmeňov podľa § 127 ods. 1 OZ a pod.).**

2. Vypratanie predmetu nájmu po skončení nájmu

Ako modelový príklad, na ktorom je možné dobre ilustrovať súčasnú neefektívitu svojpomoci, možno použiť prípad, kedy sa svojpomoc síce javí byť prirodzeným spôsobom ochrany subjektívneho práva, no nie je tomu tak. Ide o svojpomocné vypratanie predmetu nájmu (spravidla bytu, rodinného domu, ale i pozemku či nebytového priestoru) po skončení nájmu, inými slovami svojpomocné odstránenie vecí nájomcu, ktorý odmieta opustiť predmet nájmu. Dôvodom, pre ktorý je svojpomoc *de lege lata* neprípustná, je predovšetkým fakt, že v takýchto prípadoch sa nejedná o bezprostredné ohrozenie práva, ale o trvajúci protiprávny stav. Ďalšou vadou je ofenzívny charakter svojpomoci, za problematickú sa považuje aj disproporcia chránených záujmov. Len ojedinele sa možno stretnúť so súdnymi rozhodnutiami, ktoré svojpomocné vypratanie nehnuteľnosti považujú za súladné s právom.⁹

Povinnosť vrátiť predmet nájmu (vypratať v prípade ak ide o nehnuteľnosť¹⁰) je základnou právnou povinnosťou nájomcu. Podľa § 682 OZ ak sa nájom skončí, je nájomca povinný vrátiť prenajatú vec v stave zodpovedajúcom dojednanému spôsobu užívania veci. Podľa § 8 zákona o krátkodobom nájme bytu je nájomca povinný na vlastné náklady vypratať byt a ten odovzdať prenajímateľovi v stave zodpovedajúcom obvyklému opotrebeniu, a to ku dňu skončenia nájmu, ak sa zmluvné strany písomne nedohodnú inak. Ak nájomca byt nevyprace alebo neodovzdá prenajímateľovi ani stanovenej lehote, je prenajímateľ oprávnený na účely zabezpečenia pohľadávok zadržať hnutel'né veci nájomcu nachádzajúce sa v byte, okrem vecí, ktoré sú vylúčené z exe-

⁹ napr. rozhodnutie NS ČR sp. zn. 28 Cdo 2940/2005

¹⁰ R 53/1973

kúcie a to len vtedy, ak nespotrebovaná časť peňažnej zábezpeky nepostačuje na uspokojenie pohľadávok. Podľa § 13 zákona o nájme a podnájme nebytových priestorov ak nebolo dohodnuté inak, je v prípade skončenia nájmu nájomca povinný vrátiť nebytový priestor v stave, v akom ho prevzal, s prihliadnutím na obvyklé opotrebenie.

Všetky uvedené normy sledujú rovnaký cieľ – prenajímateľovi má byť po skončení nájmu vrátený predmet nájmu (byt, nebytový priestor) v ktorom sa už nebudú nachádzať veci nájomcu resp. veci iných osôb, pokiaľ do predmetu nájmu boli vnesené so súhlasom prenajímateľa. Preto ak nájomca včas nevráti prenajímateľovi prenajatú vec, ide o neoprávnený zásah do subjektívnych práv prenajímateľa (vlastníckeho práva predovšetkým) a prenajímateľ má právo na ochranu. Pokiaľ tak nájomca neurobí, dochádza k „spáchaní“ civilného deliktu a vzniku sekundárnych právnych následkov.

De lege lata je právne aprobovaným spôsobom ochrany práva prenajímateľa pred konaním (zlomyseľného) nájomcu žaloba o vypratanie nehnuteľnosti. Vypratáním nehnuteľnosti sa rozumie odstránenie všetkých hnutelných vecí nachádzajúcich sa v priestoroch nehnuteľnosti a opustenie priestorov osobami, ktoré sa tam neoprávnene nachádzajú.

V tomto prípade však dochádza ku kolízií viacerých práv a už na prvý pohľad je zjavné, že nie je možné zachovať ich maximum. Ak by predmetom nájmu bol napríklad byt, tak v naznačenom prípade koliduje právo prenajímateľa na ochranu jeho vlastníckeho práva a z toho vyplývajúcich ekonomických záujmov s právami nájomcu na nedotknuteľnosť obdobia, právom na ochranu súkromia príp. na nedotknuteľnosť vlastníctva (vo vzťahu k vypratávaným veciam). A rovnako ako aj v iných prípadoch kolízie viacerých práv, aj v takomto prípade bude potrebné vykonať test proporcionality a jednoducho porovnať argumenty pre a proti použitiu svojpomoci.

Ako modelovú možno posudzovať v aplikačnej praxi pomerne častú situáciu, kedy po skončení nájmu nájomca odmieta vypratať byt a prenajímateľ sám alebo v spolupráci s ďalšími osobami svojpomocne prekoná prekážku na vstupe do bytu (typicky odstráni zámok) a vypracie nehnuteľnosť používanú nájomcom ako obydlie. Takéto konanie môže byť kvalifikované ako trestný čin porušovania domovej slobody podľa § 194 ods. 2 Trestného zákona, za čo môže byť uložený trest odňatia slobody v rozpätí jeden až päť rokov. Ak počas vypratávania dôjde k poškodeniu vecí nájomcu, nemožno vylúčiť naplnenie skutkovej podstaty trestného činu poškodzovania cudzej veci podľa § 245 Trestného zákona príp. priestupok proti majetku podľa § 50 zákona o priestupkoch.

V tomto prípade by pravdepodobne išlo o ukážkovú ofenzívnu svojpomoc. Názor o neprípustnosti ofenzívnej svojpomoci s možnými trestnoprávnymi dôsledkami je pritom v našom právnom poriadku zakorenený veľmi hlboko. Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu ČSSR č. Tpjf 33/79 zo dňa 11. 2. 1979 (publikované v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk pod zn. R 1/1980) je objektom trestného činu podľa § 238 TZ domová sloboda a chránený je akýkoľvek oprávnený užívateľ domu alebo bytu, nielen vlastník, a to proti komukoľvek. Užívateľ domu alebo bytu je teda chránený aj proti vlastníkovi, a to aj vtedy, keď vlastník má vykonateľné rozhodnutie na vypratanie užívateľovho bytu.

Uvedený záver bol čiastočne skorigovaný v prospech páchatel'a trestného činu, napr. v náleze Ústavného súdu ČR sp. zn. I. ÚS 3113/13, z ktorého vyplýva, že *„ak osoba použije nedovolenú svojpomoc, avšak aspoň sleduje legitímny cieľ súladný s právom, postupuje síce protiprávne, avšak jej konanie je spravidla stále podstatne menej spoločensky škodlivé, než tej osoby, ktorá protiprávne jednak postupuje, avšak je protiprávny aj stav, ktorý sa snaží nastoliť. Preto pokiaľ obvinený argumentuje, že ako vlastník nehnuteľnosti mal z hľadiska občianskeho práva hmotného na vypratanie nehnuteľnosti nárok a táto skutočnosť nie je v trestnom konaní vyvrátená, nemožno takúto obhajobu bez ďalšieho označiť ako nemajúcu akýkoľvek význam. Na jednej strane nie je možné akceptovať, aby účel svätil prostriedky, a teda nedovolenú svojpomoc právne aprobovať, na druhej strane však trestnoprávny postih nie je jediný nástroj v celom právnom poriadku, ktorým možno dať toto neaprobovanie najavo“*.

Je potrebné upozorniť, že ÚS ČR ideovo nesmeruje k povoleniu ofenzívnej svojpomoci či všeobecne k rozšíreniu jej použiteľnosti, Ústavný súd „len“ ako relevantnú vníma obranu páchatel'a, ktorý mal právny nárok na vypratanie nehnuteľnosti a táto skutočnosť by v spojení s ďalšími okolnosťami prípadu mohla svedčiť o absencii trestnosti činu, t.j. len „zmierňuje“ (trestno)právne dôsledky pre osobu, ktorá si svojpomocne bránila svoje právo.

Ako už bolo uvedené, juristicky korektným právnym prostriedkom ochrany je žaloba o vypratanie nehnuteľnosti. Tento druh ochrany je však v aplikačnej praxi nezriedka veľmi zdĺhavý. Podľa štatistiky zverejnenej na webovom portáli ministerstva spravodlivosti SR¹¹ bola všeobecne priemerná dĺžka konania v roku 2017 20,8 mesiaca a v roku 2016 17,9 mesiaca. Údaje za roky 2018 a 2019 nie sú k dispozícii, no je potrebné predpokladať, že údaj o priemernej dĺžke konania bude oscilovať okolo hodnoty 20 mesiacov.

¹¹ <https://www.justice.gov.sk/Stranky/Sudy/Statistika-priemerna-dlзка-konania.aspx>

Čo tento údaj znamená pre prenajímateľa, ktorý nemá k dispozícii byt, ktorý mu patrí, nemôže ho sám užívať alebo ho nemôže ďalej prenajať?

Z právneho hľadiska dochádza k zásahu do jeho vlastníckeho práva. To však nemožno vnímať izolovane, nezávisle od ekonomických následkov, ktoré takýto zásah spôsobí.¹² Vlastnícke právo je typické majetkové právo a preto zásah do vlastníckeho práva spravidla spôsobí predovšetkým negatívne hospodárske následky. Za týmto účelom možno ako modelovú (a v praxi typickú) situáciu posudzovať nájom dvojizbového bytu v niektorom z krajských miest (pričom podľa dostupných údajov takmer 60% z dvojizbových bytov určených na nájom a viac ako 50% z trojizbových bytov určených na nájom sa nachádza v Bratislave), pričom priemerná cena prenájmu v Bratislave sa pohybuje v rozpätí od 500 do 600 eur za 2izbový byt, o niečo menej v Košiciach, v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove priemerná cena nájmu osciluje medzi 400 až 440 eur mesačne). Uvedené znamená, že protiprávny stav, ktorý nastal v dôsledku pokračujúceho užívania predmetu nájmu bez právneho dôvodu, môže na strane vlastníka ako prenajímateľa spôsobiť mesačne ujmu vo výške cca 500 eur; v prípade, ak si protiprávny stav vyžiada súdnu ochranu porušeného práva, pri priemernej dĺžke súdneho konania približne 20 mesiacov by to v súhrne mohlo znamenať sumu cca 10000 eur. Hoci ide len o modelovú situáciu a v konkrétnom prípade budú hodnoty samozrejme iné, už s použitím hoci len priemerných hodnôt relevantných veličín je možné dospieť k záveru, že prenajímateľovi môže byť v dôsledku nedostatočne efektívneho systému súdnej ochrany spôsobená ujma v rozsahu niekoľkých tisíc eur.

Samozrejme je možné namietat, že prenajímateľovi (vlastníkovi) vznikol samostatný nárok, ktorý je možné uplatniť voči nájomcovi, no skúsenosti z aplikačnej praxe dokazujú, že takýto „problematický“ nájomca zväčša nemusí byť solventnou osobou a uvedený nárok reálne nebude pre nemajetnosť vymožitelný alebo bude vymožený len čiastočne príp. jeho úplné vymoženie bude vecou neúmerne dlhej doby. Peňažné nároky prenajímateľa ako vlastníka prenajatej veci tým navyiac nemusia byť vyčerpané – do úvahy prichádzajú ďalšie parciálne nároky ako napr. náhrada nákladov vynaložených na opravu/údržbu bytu a pod.

¹² „Ekonomická analýza práva“ (alebo „Právo a ekonómia“) je samostatná vedná disciplína, skúmajúca použitie ekonomických teórií na právo a právny systém ako taký, vychádzajúca z predpokladu vzájomného prepojenia práva a ekonómie

K čomu smeruje predchádzajúca úvaha?

De lege lata ide o zrejmy príklad neoprávnenej svojpomoci a to hneď z viacerých dôvodov. Prvým dôvodom je už naznačená ofenzívna/útočná povaha konania a s tým súvisiaca absencia hrozby bezprostredného zásahu, nakoľko *stricto sensu* v tomto prípade hrozba bezprostredného zásahu do subjektívneho práva už pominula a zmenila sa v trvajúcí (pokojný) protiprávny stav. S týmto záverom sa však nemožno bezvýhradne stotožniť, a to predovšetkým z dôvodu, že nastolený protiprávny stav oprávnená osoba, ktorej subjektívne práva boli porušené, spravidla nebude vnímať ako „pokojný“ stav, t.j. stav po pominutí bezprostrednej hrozby. Nájomca tým, že odmieta vypratať prenajatú nehnuteľnosť, porušuje svoje súkromnoprávne povinnosti proti prenajímateľovi a pácha tak „civilný“ delikt. Vystáva súčasne otázka, ktorým okamihom dochádza k dokončeniu civilného deliktu. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že protiprávny stav, už zo svojej protiprávnej podstaty, bude neustále (priebežne) vytvárať na strane ohrozeného subjektu nové a ďalšie „parciálne“ čiastkové útoky, voči ktorým sa je potrebné brániť, v dôsledku čoho nebude možné vysloviť záver o dokončení civilného deliktu. Neustále postupné zvyšovanie napr. ušlého zisku (v podobe ušlých príležitostí prenajať byt/predmet nájmu inej osobe) je potrebné považovať za neukončené, pretrvávajúce bezprostredné porušovanie práva, brániace tomu, aby bolo možné protiprávne konanie označiť za dokončené. Rovnako pretrvávajúce neoprávnené užívanie cudzej veci (nehnuteľnosti, bytu), nezriedka „problematickým“ nájomcom, vytvára permanentnú hrozbu vzniku škody na prenajatej veci. Obdobný argument je pritom možné všeobecne použiť na každý protiprávny stav, ktorý zo svojej podstaty (priebežne a neustále) vytvára nové a ďalšie hrozby (parciálne útoky) vo vzťahu k väčšej či menšej skupine subjektívnych práv. Na podporu tejto tézy možno poukázať napr. na rozhodnutie českého Najvyššieho správneho súdu, ktorý posudzoval oprávnenosť svojpomocného zadržania „čierneho“ pasažiera revízorom MHD a ktorý vo vzťahu k „dokončeniu“ civilného deliktu (a teda akejsi premeny bezprostrednej neoprávnenej hrozby na pokojný protiprávny stav) skonštatoval, cit. „*Právě pokus o únik cestujícího z místa, kde jej revizor vyzval k vyčkání na příchod osoby oprávněně zjistit totožnost cestujícího, je útokem na majetková práva provozovatele, tedy na zájem chráněný zákonem. Úspěšným útekem „černého pasažera“ bude dokončeno jeho protiprávní jednání, kterým bylo využití přepravních služeb provozovatele bez zaplacení stanoveného jízdného a přírážky*“ (bod 61).¹³

¹³ Rozsudok NSS ČR čj. I As 34/2010-73, č. 2208/2011 Sb. NSS

Rovnako nemožno bezvýhradne akceptovať tézu o neprimeranej povahe svojpomocného „vyriešenia“ tohto konfliktu. Hoci vo funkčnom právnom štáte nemožno bagatelizovať ani relativizovať zásah do súkromia či práva na ochranu obydľia, rovnako to nie je právo, ktoré v odôvodnených prípadoch neznesie primeranú mieru zásahu. V prípade „zlomyseľného“ nájomcu, t. j. osoby bez platného právneho dôvodu predmet nájmu ďalej užívať, musí byť miera ochrany práva na nedotknuteľnosť obydľia znížená, nakoľko protiprávne konanie nemôže požívať rovnakú (či porovnateľnú) mieru ochrany ako oprávnený výkon práva. Uvedené samozrejme nesmeruje k propagácii bezbrehej svojpomoci a rozhodne nemá zvädzať k násilnému presadzovaniu vlastného práva. Svojpomocná ochrana však takmer vždy bude v určitom rozsahu zasahovať do subjektívnych práv osoby, ktorej konanie vyvolalo svojpomocnú reakciu. Musí to byť ale narušiteľ, ktorý je povinný strpieť skutočnosť, že ohrozený subjekt v rámci obrany svojho práva môže použiť prostriedky, ktoré sú spôsobilé zasiahnuť do narušiteľovho majetkového, osobnostného či iného práva. Väčšie riziko má zásadne postihovať narušiteľa/útočníka¹⁴, a to aj za cenu obetovania požiadavky „primeranosti“ spôsobu odvracania hroziaceho zásahu. Isteže, v prípade použitia zjavne neprimeraných prostriedkov svojpomoci (čo v konkrétnom prípade bude úlohou súdu v rámci testu proporcionality) musí byť prijatý záver o prekročení medzi svojpomoci a z toho plynúci neposkytnutie ochrany brániacemu sa subjektu.

Ako rušivé možno v tejto súvislosti vnímať predovšetkým to, že v týchto prípadoch dochádza v aplikačnej praxi až k „paušálnemu“ odmietaniu svojpomocnej ochrany bez ambície podrobiť prípad testu proporcionality, zvážiť právne a ekonomické dopady, ako aj opodstatnenosť konania, kriticky posúdiť konanie toho, kto sa ako prvý rozhodol konať spôsobom porušujúcim práva iného, ako aj rozsah následkov, ktoré nastali v právnej a majetkovej sfére zúčastnených osôb. V každom individuálnom prípade je vždy a za každých okolností potrebné posúdiť jednotlivé aspekty prípadu, a až následne, prihliadajúc na vyššiu ideu spravodlivosti a po vykonaní testu proporcionality, vec rozhodnúť. Táto úvaha preto nesmeruje k záveru, že každé svojpomocné vypratanie prenajatého bytu má byť za každých okolností bezvýhradne povolené, avšak smeruje k téze, že existujúca právna úprava svojpomoc-

¹⁴ Pod pojmom „útočník“ sa pre potreby tohto textu rozumie akákoľvek osoba, ktorá svojím konaním vyvolala potrebu svojpomocného konania, bez ohľadu na povahu zásahu a povahu prostriedkov pri tom použitých

ci predstavuje spolu so strnulou súdnou ochranou skôr prekážku praktickej využiteľnosti svojpomoci.

Samozrejme, i súčasné limity svojpomoci umožňujú brániť vlastné právo vlastnými silami a bez ingerencie štátu. Do kategórie „povolená svojpomoc“ tak budú *per definitionem* patriť prípady, ktoré neznesú odklad. Nesporne bude možné svojpomocne zahnať domáce zvieratá, ktoré vnikli na cudzí pozemok a ich „správaním“ dochádza k vzniku škody, alebo sa brániť útoku včelieho roja ich usmrtením pomocou chemických prostriedkov, obzvlášť v prípade existujúcej alergie niektorej z osôb nachádzajúcich sa na atakovanom pozemku.¹⁵ Bude možné vstúpiť na susedný pozemok a z jamy, ktorá sa tam nachádza, vytiahnuť spadnuté zviera.¹⁶ Osobitne citlivou otázkou bude svojpomocné „súkromnoprávne“ zadržanie inej osoby (zlodeja, čierneho pasažiera) pri páchaní (alebo bezprostredne po ňom, nezriedka už pri podozrení zo spáchania) priestupku, trestného či civilného deliktu, najmä s cieľom (i) zabrániť jej úteku a (ii) odovzdať ju orgánom verejnej moci, no v zmysle vyššie citovaného rozhodnutia českého Najvyššieho správneho súdu to všeobecne bude možné.

Naopak platí, že nie je možné usmrtiť psa, ktorý spôsobuje nadmerný hluk, alebo nemožno svojpomocne poškodiť káble elektrického vedenia vedúce k zdroju svetla, aby došlo k odstráneniu nadmerného obťažovania svetlom. Nie je možné pomocou násilia uniesť vlastné dieťa v čase, kedy je v osobnej starostlivosti druhého rodiča, hoci druhému rodičovi nebolo zverené resp. bolo zverené len po inú dobu. Nemožno zorganizovať násilnú „odplatnú výpravu“ za účelom nápravy fyzickej či duševnej ujmy, ktorú spôsobila osoba alebo osoby, voči ktorým smeruje hnev členov výpravy. Tieto prípady je potrebné odmietnuť z dôvodu zjavnej disproporcie medzi intenzitou zásahu do subjektívneho práva a spôsobeným následkom svojpomocnej ochrany.

Vo všetkých naznačených prípadoch, povolených i nepovolených, však oprávnený subjekt i tak bude neustále balansovať na veľmi ostrej hrane zákonitosti, a to z dôvodu možnej disproporcie použitých prostriedkov či ukončenia hrozby a jej premeny z „bezprostrednej hrozby“ na „pokojný protiprávny stav“. Absentuje komplexné spracovanie tejto otázky a súdna prax k uspokojivému riešeniu týchto otázok taktiež neprispela. Svojpomoc je vytláčaná na perifériu právneho záujmu s odôvodnením, že v modernej, civilizovanej spoločnosti takáto metóda nemá miesto. Táto skutočnosť samotná, t.j. permanentná existencia

¹⁵ Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976-1474). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 149

¹⁶ Pulkrábek, Z.: Svěpomoc v soukromém právu, Právní rozhledy, číslo 7/2001, s. 306-307

právnej neistoty o povolených hraniciach svojpomoci, však robí z § 6 Občianskeho zákonníka normu nedokonalú.

3. A čo ďalej alebo *de lege ferenda*?

Svojpomoc ako právny inštitút s obmedzenou aplikovateľnosťou je zrelá na hodnotový „reštart“ a pravdepodobne existujú len dva varianty riešenia – buď svojpomoc nepovolí vôbec, čo je však zo zjavných dôvodov nemysliteľné, nakoľko *in concreto* sa môže jednať o nástroj užitočný, alebo upraviť jej hranice aplikovateľnosti. Inšpiráciou v tomto smere môže byť právna úprava svojpomoci v Českej republike v tzv. „novom“ Občianskom zákonníku. Svojpomoc (svépomoc) je upravená v § 14 na ploche dvoch odsekov, čo je samo o sebe posun v porovnaní so „spartánskou“ úpravou v zákone č. 40/1964 Zb.

Podľa § 14 ods. 1 *„Každý si môže príměřeným způsobem pomoci k svému právu sám, je-li jeho právo ohroženo a je-li zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě.“*

Podľa § 14 ods. 2 *„Hrozí-li neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může jej každý, kdo je takto ohrožen, odvrátit úsilím a prostředky, které se osobě v jeho postavení musí jevit vzhledem k okolnostem jako přiměřené. Směřuje-li však svépomoc jen k zajištění práva, které by bylo jinak zmařeno, musí se ten, kdo k ní přikročil, obrátit bez zbytečného odkladu na příslušný orgán veřejné moci.“*

Po bližšom preskúmaní možno dospieť k záveru, že v odseku 1 je upravená všeobecná skutková podstata a v odseku 2 dve osobitné skutkové podstaty. Aby bolo možné použiť svojpomoc súlade so zákonom, musia byť kumulatívne splnené nasledujúce podmienky:

- a) subjektívne právo musí byť v stave ohrozenia,
- b) stav ohrozenia je protiprávny,
- c) ochrana zo strany verejnej moci by bola oneskorená (a teda neúčinná),
- d) primeranosť použitých metód,
- e) časové kritérium.

Podstatný rozdiel vo všeobecnej skutkovej podstate oproti predchádzajúcej právnej úprave spočíva (a) v odstránení podmienky „bezprostrednosti“ hrozby (porovnaj formuláciu *„Ak hrozí neoprávněný zásah do práva bezprostředně“* s formuláciou *„je-li jeho právo ohroženo“*), t. j. *stricto sensu* hrozba nemusí byť bezprostredná, akútna, stačí, ak nejaká hrozba vôbec existuje, (b) v doplnení novej podmienky – očividnosti (zrejmosti) faktu, že zásah verejnej moci bude neskorý; zákonodarca tak *de facto* pripúšťa, že orgán verejnej moci

(typicky polícia) nemusí v niektorých prípadoch zareagovať dostatočne rýchlo či vhodne, a v takom prípade prenecháva iniciatívu ohrozenému a (c) zmene povahy svojpomocného konania; z doterajšieho „*sám odvrátiť*“ (čo indikuje onen defenzívny charakter svojpomoci), na „*sám si pomôcť*“, čo umožňuje širšiu využiteľnosť svojpomoci. Použitie slova „*pomôcť*“ zároveň omnoho lepšie vystihuje podstatu svojpomoci; súčasné znenie § 6 OZ totiž vytvára len hmlistú hranicu medzi svojpomocou (ako všeobecným inštitútom) a nutnou obranou/krajnou núdzou (ako osobitnými inštitútmi), v dôsledku čoho môže dôjsť k čiastočnému splývaniu týchto inštitútov.

Česká právna úprava okrem všeobecnej skutkovej podstaty upravuje aj dve osobitné skutkové podstaty svojpomoci (§ 14 ods. 2). Prvá osobitná skutková podstata sa nápadne podobá na dovtedajšiu (z pohľadu českého práva) resp. súčasnú (z pohľadu slovenského práva) úpravu svojpomoci a reaguje na situácie, kedy existuje hrozba bezprostredného zásahu do subjektívneho práva a ohrozený subjekt môže zásah primeranými prostriedkami len odvrátiť (t.j. defenzívne poňatie svojpomoci). Novotou oproti predchádzajúcej úprave je nové subjektívne kritérium, podstatou ktorého je povinnosť ohrozeného posúdiť (a vzhľadom na bezprostrednosť ohrozenia bude musieť posúdenie prebehnúť spravidla rýchlo), či úsilie a prostriedky, ktoré hodlá použiť na odvrátenie bezprostrednej hrozby, by sa aj iným osobám, ak by boli v jeho postavení, javili vzhľadom na okolnosti prípadu ako primerané.¹⁷ Zákon tak kladie na ohrozeného náročnú úlohu a vyžaduje od neho mať schopnosť zareagovať rýchlo a správne. Toto ustanovenie „trpiť“ rovnakými nedostatkami ako dovtedajšia právna úprava a aplikabilita je otázna.

Druhá osobitná skutková podstata je prevzatá z § 230 nemeckého BGB¹⁸ a vzťahuje sa na prípady, kedy je svojpomoc využitá k zaisteniu práva, ktoré by inak bolo (bez zásahu) zmarené. Za kľúčové treba označiť slová „zaistenie práva“ a „zmarenie práva“. Svojpomoc v tomto prípade nie je využitá na účely vymoženia práva, ale „len“ dočasného zaistenia (zakonzervovania) a to do doby kým vec nebude riešená orgánom verejnej moci.

Táto právna úprava tak predstavuje posun, hoci len čiastočný, oproti dovtedajšej strnulej právnej úprave. Z praktického hľadiska sa totiž vzťahuje na prípady svojpomocného (súkromného) zadržania útoč-

¹⁷ Švestka, J.; Dvořák, J.; Fiala, J.; a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I.* Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 65-66

¹⁸ Lavický, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 123

nika (delikventa) za účelom jeho zaistenia, príp. zistenia totožnosti. Môže sa jednať o zadržanie zlodēja súkromnou bezpečnostnou službou v obchode alebo zadržanie čierneho pasažiera v MHD. Zasahujúca osoba nemôže využiť svojpomoc k vymoženiu pohľadávky (nemožno prekonať odpor zadržanej osoby a prehľadať ju, napriek jej odporu jej nemožno odobrať preukaz totožnosti, či odňať odcudzenú vec). Pokiaľ však bez zbytočného odkladu nedôjde k obráteniu sa na orgán verejnej moci, zadržaná osoba musí byť zo „súkromného“ zadržania prepustená. Súkromné zadržanie podľa § 14 ods. 2 je založené na podmienke primeranosti, čo znamená, že zadržanie osoby musí byť vykonané len na nevyhnutnú dobu. Rozhodne by nebolo možné akceptovať stav, kedy by napr. SBS v nákupnom centre zadržala delikventa na dlhý čas bez akejkoľvek intervencie zo strany polície resp. štátneho orgánu. Svojpomoc je obmedzená výlučne na zaistenie subjektívneho práva, ktoré by inak bolo zmarené napr. útekou. Dovtedajšia česká a slovenská súčasná právna úprava túto otázku neriešila vôbec (hoci súdna prax takúto svojpomocnú formu ochranu akceptovala), stanovenie zreteľnejších limitov preto možno len uvítať.

Prístup českého zákonodarcu ukázal, že je možné opustiť strnulú právnu úpravu svojpomoci a nakresliť jej širšie, alebo aspoň jasnejšie, kontúry. Hoci ani nová česká právna úprava neumožňuje svojpomocne riešiť niektoré z naznačených modelových situácií (typicky vypratanie prenajatého bytu) a veľmi správne nepripúšťa bezbrehé svojpomocné presadzovanie práva násilnými a útočnými prostriedkami, je to úprava flexibilnejšia, predvídateľnejšia a „pro-svojpomocnejšia“, čo je rozhodne pozitívny posun.

Z pohľadu širšej použiteľnosti slovenskej právnej úpravy by bolo možné uvažovať o odstránení podmienky „bezprostrednosti“ (ohrozenia práva) a nahradení slov „odvrátiť zásah“ slovami „sám pomôcť si“. Jednak by to lepšie zodpovedalo konceptu svojpomoci a súčasne by došlo k miernemu posunu hraníc povolenej súkromnoprávnej svojpomoci od priestoru deliktneho práva.

Svojpomoc nemá byť svojvoľná, radikálna či plná fyzického násillia. I bez týchto prívlastkov môže byť pri rozumnej právnej úprave a rovnako rozumnej aplikácii, užitočnejším právnym nástrojom presadzovania subjektívneho práva než je dnes. Nemožno považovať za správne, ak sú pri diskusiách o možnom rozšírení hraníc svojpomoci automaticky ako prvé protiargumenty používané hrozby excesu, svojvôle či podpory násillia. Pre väčšinu osôb sú takéto metódy neakceptovateľné a pri svojpomocnej ochrane vlastného subjektívneho práva by k očakávanému zvrhávaniu nedochádzalo. A ak by predsa, je potrebné dôverovať vyspelosti právneho poriadku, ktorý takémuto konaniu nielenže nepo-

skytne ochranu, ale naopak vyvodí adekvátne právne následky, trestno-právneho či súkromnoprávneho charakteru.

Použitá literatúra

1. Števček, M., Dulak, A., Bajánková, J., Fečík, M., Sedlačko F., Tomašovič, M. a kol. Občiansky zákonník I. § 1 – 450. 2. vydanie. Komentár. Praha: C.H.Beck, 2019
2. Fekete, I.: Občiansky zákonník. Veľký komentár. 1. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011
3. Švestka, J.; Dvořák, J.; Fiala, J.; a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014
4. Lavický, P. a kol. Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1-654). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014
5. Pulkrábek, Z.: Svépomoc v soukromém právu, Právní rozhledy, číslo 7/2001
6. Eliáš, K. Proč se svépomoci říká svépomoc. Právní rozhledy, číslo 10/2003
7. Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976-1474). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013
8. Melzer, F.; Tégl, P. a kol. Občanský zákoník: velký komentář § 1-117. Svazek I. 1. vydání. Praha: Leges, 2013
9. Kuhn, Z. Zadržení zloděje v samoobsluze podle nového občanského zákoníku. Dostupné na: https://jinepravo.blogspot.com/2013/05/zadrzeni-zlodeje-v-samoobsluze-podle_10.html
10. Perdík, M.: Vypratanie ako posledná bodka za problematickým nájomným vzťahom. Zlepšovák správcu bytových domov. 2020
11. Siváková, K. Nedovolená svojpomoc a trestnoprávne následky. Dostupné: <https://www.epravo.sk/top/clanky/nedovolena-svojpomoc-a-trestnopravne-nasledky-4328.html>
12. Danišovičová, L. Vypratanie nebytového priestoru (nedovolená svojpomoc, žaloba o vypratanie, rozkaz na plnenie o vypratanie nehnuteľnosti, tzv. notárska exekučná zápisnica). Dostupné na: <https://nehnutelnosti.dashofer.sk/onb/vypratanie-nebytoveho-priestoru-nedovolena-svojpomoc-zaloba-o-vypratanie-rozkaz-na-plnenie-o-vypratanie-nehnutelnosti-tzv-notarska-exekucna-zapisnica-uniqueidmRRWSbk196FPkyDafLFWApmjV3JLd5Tfirt2Pb-D8vUs6YRzqY8R48Q/>
13. REVIZOR MŮŽE ZA URČITÝCH OKOLNOSTÍ V RÁMCI NUTNÉ OBRANY ZADRŽET ČERNÉHO PASAŽÉRA. Dostupné na: http://www.nssoud.cz/Revizor-muze-za-urcitych-okolnosti-v-ramci-nutne-obrany-zadrzet-cerneho-pasazera/art/480?tre_id=205